

KOJIM BUNJEVCIMA JE STALO DA BUDU HRVATI A KOJIMA NIJE?!

U povodu predstavljanja Leksikona podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca, osobito njegovu 4. sveska, u kojem se nalazi natuknica Bunjevci, i osobito u Subotici, najvažnijem središtu bačkih Bunjevaca, nameće se potreba da se progovori o danas opet iznimno aktualnom pitanju odnosa etnonima, odnosno naziva Bunjevac i Hrvat, i etnija, odnosno kolektiviteta koji stoje iza tih naziva. U sklopu toga bit će ujedno istaknuti i obrazloženi način na koji se tom pitanju pristupilo u Leksikonu te najvažniji momenti u shvaćanju hrvatske narodne tradicije u Podunavlju na kojem se temelji projekt izrade Leksikona.

Iz perspektive društvenih znanosti na pitanje jesu li Bunjevci Hrvati ili nisu i ako nisu, što su, ne može se dati odgovor koji bi apsolutno zadovoljio ijednu od najmanje dviju opcija među bačkim Bunjevcima koje promiču različite odgovore na to pitanje. Obje te opcije, hrvatska i nehrvatska, pretendiraju naime na to da obuhvate cjelokupnu zajednicu bačkih Bunjevaca te cjelokupnu materijalnu i duhovnu kulturu koja se s tom zajednicom povezuje, a odgovor do kojega bi se moglo doći u društvenim znanostima relativne je naravi. Etnije i nacije naime nisu zajednice koje su kao takve od Boga dane i nisu uvijek i svugdje jasnom crtom odijeljene jedna od druge. Kolektiviteti tog tipa nastaju u nekom povijesnom razdoblju gotovo slučajno i razvijaju se uglavnom prema diktatu povijesnog slučaja. Identiteti pojedinih kolektiviteta s vremenom se mijenjaju, različiti se kolektiviteti mogu stopiti u jedan, a jedan se kolektivitet može razdvojiti u dva ili više novih. Takvi procesi danas prožimaju mnoga svjetska društva, od Indonezije i Indije do Nigerije i Bolivije, a i u Europi su bili izraziti u najmanju ruku sve do sredine 19. stoljeća, kad je provedena svojevrsna kanonizacija i katalogizacija modernih europskih nacija. Iako nam se zbog toga čini da je povijest takvih procesa u Europi završena, slučaj bačkih Bunjevaca samo je jedan od mnogobrojnih koji pokazuju da oblikovanje kolektivnih identiteta ni u Europi nije stvar prošlosti.

Zbog nemogućnosti da se postave objektivni kriteriji za određivanje granica između pojedinih kolektiviteta, u društvenim znanostima danas općenito vlada konsenzus o tome da je kolektivni identitet pitanje osobnog izbora svakog pojedinca. Iako se ta tvrdnja može činiti nategnutom u mnogim tzv. normalnim slučajevima, primjerice, u slučaju čovjeka rođenoga na Islandu čija su oba roditelja Islandani, u slučajevima kad je riječ o pojedincima čiji su roditelji različita etničkog podrijetla, kad je riječ o doseljeničkim i manjinskim zajednicama ili kad unutar jedne povijesno nastale zajednice postoje različite vizije vlastita kolektivnog identiteta, pitanje osobnog izbora postaje ključnim čimbenikom. Taj je čimbenik štoviše bitan i u tobožnjim normalnim slučajevima, samo što to nije očito na prvi pogled jer se izbor čini ograničenim i svedenim na jednu opciju zbog toga što je većina izvanjskih okolnosti favorizira. Ipak, čak ni spomenuti Islandanin nije nužno morao postati Islandaninom – on je taj identitet izabrao sam, umjesto da je, primjerice, emigrirao u Ameriku i postao Amerikancem. Zato i na pitanje jesu li Bunjevci Hrvati ili nisu, i ako nisu Hrvati, što su, društvene znanosti odgovaraju: mogu biti što god požele, a dokaz da je tomu tako jest upravo činjenica da različiti Bunjevci svoj kolektivni identitet vide na različite načine. Mogu biti Bunjevci Hrvati, mogu biti Bunjevci nehrvati, a ako požele i ako za to imaju kakve subjektivne ili objektivne razloge, mogu biti i Čeroki Indijanci. Svaki pojedinac naime bira onaj od konkurentnih kolektivnih identiteta koji mu odgovara. I to je sve što nam na pitanje o kolektivnom identitetu bačkih Bunjevaca mogu odgovoriti društvene znanosti, to je u najmanju ruku ono što bi o spomenutom problemu rekao objektivni znanstvenik koji bi cijelu stvar promatrao s odmakom, bez osobne uključenosti.

Ja možda jesam, a možda i nisam objektivni znanstvenik, ali svakako nisam nezainteresirani promatrač sa strane i o ovom pitanju teško da mogu govoriti kao o nečem što me se ni najmanje ne tiče. Ja sam, kao uostalom i velik dio nazočnih u ovoj dvorani, u prijepore koji se vode oko kolektivnog identiteta bačkih Bunjevaca duboko uključen jer se oni izravno dotiču i mogega osobnog identiteta, pa osim što kao znanstvenik moram upozoriti na dubinsku arbitrarnost, dakle proizvoljnost svakoga kolektivnog identiteta, kao pojedinac koji je zahvaćen previranjima u zajednici čijim se dijelom osjećam, činim i sam svoj izbor. Vjerojatno ne moram posebno isticati da svojim srcem i svojom glavom stojim uz one Bunjevce koji se smatraju Hrvatima, ali rado bih naveo nekoliko razloga zbog kojih mi se taj izbor u slučaju bačkih Bunjevaca čini najlogičnijim. Ti razlozi dakako nisu samo moji subjektivni razlozi, nego počivaju u temelju koncepcije hrvatske narodne tradicije u Podunavlju na kojoj izrasta projekt Leksikona, pa ih upravo to i čini vrijednima da se o njima u ovoj prilici progovori.

Prvi su razlog tradicionalne kulturne veze s Bunjercima izvan Bačke, ponajprije s onima u Hrvatskom primorju, te s drugim Hrvatima u Hrvatskoj i Bosni. Za Bunjevce u Primorju, a i u njih je svijest o pripadnosti bunjevačkom rodu živa, pripadnost hrvatskom narodu uglavnom je jednako logičan izbor kao što je maloprije spomenutom Islandaninu logična njegova pripadnost islandskom. Oспорavanje te pripadnosti u stupnju koji se ne može svesti na pojedinačne i izolirane slučajeve moglo se pojaviti samo među bačkim Bunjercima, koji su napustili pradomovinu, prekinuli glavnu veza s njom i u velikoj mjeri ostali isključeni iz kulturnih i društvenih procesa koji su se ondje zbivali nakon odlaska naših predaka. Suživot s drugim narodima na jugu povijesne Ugarske, koji su u pravilu imali i imaju jaču političku, gospodarsku i kulturnu infrastrukturu, većinu je bačkih Bunjevaca stavio u položaj osciliranja između dviju opcija: opcije približavanja dominantnim kulturama u novoj postojbini, što je često vodilo asimilaciji, i opcije zatvaranja u svojevrsan geto, što je često vodilo sužavanju intelektualnih vidika na granice vlastita sela. Samo je malen sloj kulturne elite, koncentriran uglavnom po franjevačkim samostanima, uspio i dalje održavati veze sa sunarodnjacima u pradomovini, a to je kulturno naslijeđe, zbog nepostojanja institucija kojima se održava i širi povijesno pamćenje, u velikoj mjeri do danas ostalo nediseminirano među šire slojeve. Kad bački Bunjevci danas biraju između toga jesu li Hrvati ili nisu, čine to među ostalim i na temelju odnosa prema tom naslijeđu. Ako im je važno održavanje i širenje kulturnog pamćenja koje je, unatoč teškim prilikama, sačuvalo veze s pradomovinom, onda u pravilu biraju da su Hrvati. Ako im to kulturno naslijeđe nije poznato ili im do njega nije stalo, ako im je dovoljan intelektualni obzor njihovih sela, a ne plaši ih usto ni čvrsto prijanjanje uz kulturu koja je u Bačkoj danas dominantna, pa ni izravna ovisnost o toj kulturi, onda u pravilu biraju da nisu Hrvati.

Drugi je razlog povijesna ukorijenjenost bačkih Bunjevaca na jugu historijske Ugarske, koja je šira i obuhvatnija od one izravno vezane uz etnonim Bunjevci. Ime Bunjevac u povijesnim se izvorima naime češće pojavljuje tek od 19. stoljeća, no preci Bunjevaca u Ugarsku su se naseljavali postupno, u nekoliko valova, u najmanju ruku od 15. stoljeća, a vjerojatno i prije toga, i sve dotad u povijesnim su izvorima nazivani Dalmatincima, prema zemlji iz koje su došli, ili Ilirima, prema imenu te iste zemlje koje se rabilo u humanističkim latinskim tekstovima i u kasnijoj pismenosti što se na tradiciju tih tekstova nastavljala. Tijekom svih tih stoljeća Bunjevci su u Ugarskoj ostvarili osobito intenzivan dodir sa Šokcima i s drugim južnim Slavenima katoličke vjere, čiji se neasimilirani potomci danas u pravilu smatraju Hrvatima. I kada danas bački Bunjevci biraju između toga jesu li Hrvati ili nisu, ravnaju se među ostalim i na osnovi odnosa prema svojoj povijesnoj ukorijenjenosti u Podunavlju. Ako im je važna i nekoliko stoljeća duga povijest u Bačkoj prije nego što se pojavilo ime Bunjevac

i ako im se isprepletenost te povijesti s poviješću ugarskih Šokaca, Bošnjaka, Raca i drugih katoličkih južnih Slavena čini nerazmršivom, onda biraju da su Hrvati. Ako s povijesnom ukorijenjenošću Bunjevaca u Bačkoj nisu upoznati ili ako im do nje nije stalo jer njihovo kulturno pamćenje seže u najboljem slučaju samo do prvih ideologa koji su nijekali hrvatstvo Bunjevaca, onda biraju da nisu Hrvati.

Treći je razlog jezik kojim govore bački Bunjevci, istina, danas sve manje i sve slabije. Novoštokavska ikavica bila je naime dominantan jezik hrvatske pismenosti od kraja 17. sve do polovice 19. stoljeća. Na tom su jeziku napisani u ono doba iznimno popularni tekstovi, poput Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga zaostroškog franjevca Andrije Kačića Miošića, koji su se širili po cijelom području na kojem su živjeli Hrvati, a doprli su i do Bačke i Budima. No ta je književnost bila pučka, ruralna, i iako je omogućila da se dioništvom u konzumiranju istih kulturnih proizvoda povežu politički podijeljeni i u ono doba uglavnom slabo pismeni Hrvati, njezin je jezik teško mogao poslužiti kao osnovica za suvremeni standardni jezik, kojim će se moći voditi državni poslovi ili pisati znanstvena djela i književnost profinjenija i istančanija od one čija su glavna tema bili ratovi s Turcima. Zato ilirci polovicom 19. stoljeća i nisu mogli ostati pri tom jeziku, nego su se morali okrenuti jednomu od dvaju manjinskih književnih jezika kojima su se u to doba služili Hrvati: ili kajkavskom s hrvatskoga sjeverozapada, koji je bio iznimno razvijen, ali se nije moglo očekivati da će ga ostali Hrvati prihvatiti, ili štokavskoj jekavici iz Dubrovnika, na kojoj su nastali vrhunci hrvatske dopreporodne književnosti, a imala je i veće šanse za širenje jer je bila vrlo slična dominantnoj ikavici. Odabrali su jekavicu, što nije prošlo bez otpora u mnogim hrvatskim krajevima, koji su nerijetko bili temperamentniji i bolje argumentirani nego otpori među bačkim Bunjevcima, ali vizija jedinstvenoga jekavskoga književnog jezika za sve Hrvate na kraju je odnijela pobjedu, a uz nju su pristali i vodeći bunjevački književnici, od Ivana Antunovića do Petka Vojnića Purčara. I kada bački Bunjevci danas biraju jesu li Hrvati ili nisu, biraju zapravo i na temelju odnosa prema svojim jezičnim i književnim tradicijama. Ako im je bitna vlastita književnost u 18. i 19. stoljeću, koja je u hrvatsku književno s t integrirana jednako kao književnost bile koje hrvatske regije, i ako im je važan nastavak te tradicije u suvremenoj jekavskoj književnosti, u kojem su participirali i najbolji bunjevački pisci iz Bačke, biraju da su Hrvati. Ako im do te književne tradicije, a to znači i do najvrjednijih književnih tekstova koje su Bunjevci stvorili, nije osobito stalo ili su im oni slabo poznati, biraju da nisu Hrvati.

Četvrti je razlog vjeroispovijed, pri čemu katoličanstvo Bunjevaca ne označuje tek njihovu konfesionalnu pripadnost, nego podrazumijeva i tradicionalnu okrenutost vrijednostima zapadne civilizacije, iz čega nadahnuće mogu crpsti i agnostici i ateisti među Bunjevcima. To dakle nije samo tradicija franjevačkih samostana nego i tradicija sekularizma, to je podjednako naslijeđe pravovjernoga katoličanstva kalačkoga kanonika i naslovnog biskupa bosonskoga Ivana Antunovića te naslijeđe ideala prosvjetiteljstva i francuske revolucije utjelovljeno u Ignjatu Martinoviću, franjevačkom raspopu koji je vodio pobunu ugarskih jakobinaca protiv starog poretka. I kada danas bački Bunjevci biraju između toga jesu li Hrvati ili nisu, biraju među ostalim i na temelju odnosa prema tom naslijeđu. Ako im je važna pripadnost zapadnomu civilizacijskom krugu, biraju da su Hrvati. Ako im do te pripadnosti nije osobito stalo, nego im je bliže ono što ih od toga kruga udaljava, biraju da nisu Hrvati.

Pobrojani se izbori nalaze i u osnovi koncepcije kolektivnog identiteta bačkih Bunjevaca koja stoji u pozadini Leksikona podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca. Središnja se hrvatska narodna tradicija u Podunavlju temelji dakle na tradiciji kulturnih veza sa sunarodnjacima u pradomovini, na stoljetnoj ukorijenjenosti i čvrstoj međusobnoj povezanosti katoličkih južnih

Slavena na jugu povijesne Ugarske, na jezičnome i književnom naslijeđu novoštokavske ikavice, ali i prihvaćanju jekavice kao osnovice suvremenoga hrvatskoga književnog jezika te na okrenutosti vrijednostima zapadne civilizacije. No kako su bački Bunjevci u mnogo čemu paradigmatički primjer rubne zajednice, u koncepciju kolektivnog identiteta s kojom se u Leksikonu radi ugrađen je i uvid da je na rubovima etničkog prostora mnogih naroda zaborav vlastita identiteta, kulture i jezika bio česta i gotovo zakonita pojava. Tako je, primjerice, u doba podunavske monarhije velik broj Bunjevaca pomađaren, osobito oni među njima koji su bili obrazovani, bogati i društveno ugledni. Budući da između njih i Mađara nije bilo civilizacijske barijere, jer su i jedni i drugi pripadali kršćanskom zapadu, u trenutku kad su ovladali mađarskim jezikom i kad su počeli sudjelovati u društvenom životu Ugarske, ti su Bunjevci zapravo lako postajali Mađarima. Drugi su Bunjevci, poput Ambrozija Šarčevića, prihvatili ideologiju Vuka Karadžića, koji je govorio o "Srbima triju zakona" te je Srbima smatrao sve štokavce, bez obzira na to jesu li pravoslavni, katolici ili muslimani. Uz hegemonističke ideologije nastale u dominantnim kulturama uz koje su živjeli nerijetko su bili vezani i oni Bunjevci koji se nisu smatrali ili se ne smatraju ničim drugim do Bunjevcima, a to se može opaziti osobito nakon 1918., i to ne samo po idejnom sadržaju i stilu njihovih manifesta nego i po obiteljskim i bliskim suradničkim vezama glavnih ideologa te struje. Budući da čine golem i iznimno važan segment naše povijesti i naše narodne sudbine općenito, u Leksikonu je primjerima takva odnosa prema kolektivnom identitetu posvećena dužna pozornost. Svi se oni međutim mogu objasniti samo kao otkloni od središnje narodne tradicije i samo njihovim dovođenjem u vezu s tom tradicijom može dobiti uvid u svu složenost položaja Hrvata na jugu povijesne Ugarske.

Počeo sam svoje izlaganje pozivanjem na ideološki neutralne teorije kolektivnog identiteta koje danas dominiraju u društvenim znanostima, a završit ću ga spominjući angažiraniji pristup tom pitanju koji je popularan osobito među feministički i postkolonijalno usmjerenim teoretičarima. Kad feministice govore o rodnom identitetu žena, rijetko kad ne spomenu da je jača osobna identifikacija velikog broja žena s ulogama supruge i majke nego s ulogama političarke i menadžerice posljedica toga što su žene, pod pritiskom patrijarhalnoga društvenog poretka, potisnule onaj segment svojeg identiteta koji se tiče šire društvene angažiranosti. Slično tomu, kad teoretičari postkolonijalizma govore o kulturnom identitetu naroda tzv. trećeg svijeta, obično ističu da su ključan trag na njemu ostavili kolonizatori te da ti narodi ni nakon oslobođenja od kolonijalizma nisu sposobni shvatiti vlastitu bit jer su ih stoljetni kolonizatori otuđili od nje. Prema shvaćanju tih teoretičara, žene i narodi iz bivših kolonija otuđeni su od vlastita identiteta jer ih je od njega udaljila dugotrajna izloženost prilikama u kojima je taj identitet bio potiskivan. Njihov im je istinski identitet, tvrde ti teoretičari, zapravo ukraden, a nametnut im je drugi, manje konfliktan i podložniji manipulaciji dominantnih struktura. Završavam u duhu tih ideja: Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca zapravo je rezultat kolektivnog napora da se samim podunavskim Hrvatima osvjetli bit vlastita identiteta, koja je tijekom njihova duga suživota s dominantnijim zajednicama bila potiskivana i koja se u znatnoj mjeri potiskuje i danas.

Petar Vuković

<http://www.zvonik.org.yu/1371/ZV20.html>